

terméseket is aratunk: gyujtsuk meg lelkünkben a soha el nem enyésző kegyeletes emlékezés lángját azon férfiú iránt, a ki bátran és herkulési erővel vágta ekéjét a közoktatás pusztá, idegen gyümölcsöket termő mezejébe. Addig fáradt, küzködött s buzdított másokat is, míg a felszínnek kemény, sivár s három századon át megüledett rétegét fel nem bontotta s a nemzeti közoktatás üde, gazdagon termő talaját felszínre nem hozta.

Órizzük emlékét *a nagy úttörőnek!*

Budapest, 1902 január 25.

NAGY LÁSZLÓ.

A SZAKFELÜGYELETRŐL.¹

Úgy tetszik, mintha az iskolai felügyelet mai alakjának alkonya beköszöntött volna, annyi ellene a panasz. Ezek talán jogosultak is lennének, ha a keletkezéséhez fűződő történelmi emlékekből mai alakjában is föntmaradt volna valami, mert hiszen ösmeretes, hogy ezek oly időkre nyúlnak vissza, midőn a nemzetellenes, idegen kormányok fajunk életére törtek s a köztudatba is átment a hit, hogy az iskolák felügyeletével a gondolat szabadságát s a tudomány- és nemzeti élet fejlődését akarják békóba verni. Mária Terézia és II. József kora s legújabbán az abszolút-korszak története számos adattal tanuskodhatnak erről. Jussion csak eszünkbe, hogy Kazinczy mily — még nála is szokatlan — szóbőséggel igyekszik indokolni, vagy talán inkább mentegetni azt, hogy II. József idejében iskolafelügyelői tisztet vállalt; és gondoljuk el, hogy mily keserű háttére lehetett az Esterházy Károly egri püspök azon tréfájának, hogy mikor hivatalos látogatását tette nála, csak németül akart vele beszélni.² És bizony Arany János sem nagy rokonszenvet tanúsít az intézmény iránt professorkori leveleiben.³

Ámde azóta újabb törvényeink teljesen nemzeti alapon szervezték az iskolai felügyelét kérdését és a rokonszenv még sem lett

¹ Felolvasta a szerző a M. Pæd. Társ. 1902 február 22-iki ülésén.

² Pályám emlékezete.

³ L. Tompához írt leveleit összes művei közt.

iránta sokkal nagyobb s a tartózkodás sem szűnt meg teljesen, — még pedig különböző okokból.

Megkísértem ezek lényegesebbjeit csoportosítani, mert föltétlenül ismernünk kell a panaszokat a végre, hogy az orvoslás módzatairól gondoskodhassunk.

Mindenekelőtt a hazánkban lévő különböző vallásfelekezetek, mint iskolafentartók egyértelműleg idegenkednek az állami felügyelettől, mivel autonom jogaikat féltik tőle és feszélyezi őket az is, hogy az állam figyelő, ellenőrző, kifogásoló, számonkérő és sokszor bíráló közegeinek iskoláikba szabad bejárásuk van.

A nem magyar ajku felekezetek ezen kívül nyelvök és kulturájok miatt is bizalmatlanok az állami felügyelet iránt.

Általában megjegyezhetjük, hogy a nem állami iskolafentartók előtt most is rokonszenvesebb a felügyeletnek az autonom hatáskörben kifejlődött, vagy az egyházfő hatalmi jogköréből folyó azon pátriarchális módja, a mely szerint a saját kebelükből választott gondnokok, vagy a hierarchiában elfoglalt állásuknál fogva erre ősi jogon hivatott egyének — mint a gazda, ha olykor megjárja gazdaságát — koronkint számba veszik a hatáskörükbe eső intézeteket és tájékozódnak viszonyaikról.

A nagyközönség azon része, mely a felekezeti és nemzetiségi ellentétek érdekkörén kívül esik, szintén elégedetlen az állami felügyelettel, mert működését nem tapasztalja elég intenzívnek, intézkedéseit elég hathatósaknak és egész ténykedésében nem látja eléggé kidomborodva az állami hatalmat és akaratot, a mely a kultúra mezején határozottan tudja megszabni a követendő irányt és kellő erélylyel képes abba terelni a netalán másfelé törekvőket.

Magam is nem egyszer hallottam a vádat, hogy a magyar állam bünt követ el önmaga ellen, midőn a területén lévő idegen kulturát ép oly elbánásban részesíti s az iskolai felügyelet segítségével ép úgy fejleszti, mint a magyart.

A tanügy munkásaira nézve feszélyező, hogy az iskolai felügyelet egyebek mellett a tudás mértékét, annak közlési módját, irányát; a tanító vagy tanár magatartását és arravalóságát, tehát szorosán egyéni kválitásait van hivatva ellenőrizni, sőt felülbírálni, a mely igen kényes dolog, s a melyre — tanári és tanfelügyelői tapasztalatom alapján mondhatom: minden branche között a tanügy munkásai a legérzékenyebbek. S valóban, ha meggondoljuk, hogy a felügyelet ezen ága többé-kevésbé az egyéni szabadságot

is érdekli, a mely pedig újabb történelmi fejlődésünk kapcsán a többi európai államokhoz viszonyítva talán épen hazánkban érte el a legmagasabb fokot; és ha hozzávésszük, hogy az egyéni szabadságára kényes tanárban a saját szakmáját illetőleg még az önálló felfogásra és értelmezésre való jogos törekvés nemes ambíciója is működik: könnyen rájöhethünk föntjelzett tapasztalatom természetes indokaira.

Képviselői körökben — a mint ez az országházban idők folytán elhangzott beszédekből kivehető — a pártállás szerint ismét különböző módon itélik meg az iskolai felügyeletet.

Az egyik árnyalat nem találja eléggé nemzetinek és magyar-nak, mert ime 30 év alatt a nemzetiségek még mindig nem olvadtak be; a magyar nyelvet nem beszéli minden ember és a nem magyar tannyelvű felekezeti középiskolák hazafiatlan szellemű ifjúságot nevelnek, tanáraik pedig a magyar ellenes irányzat leghívebb szószólói és vezérei.

A másik viszont sovínistaságát veti szemére és egyenesen a nemzeti béke megbolygatójának tartja, — míg a harmadik, ha talán vallástalansággal nem vádolja is: de a türelmetlenség és legalább is a közönyösség gyanuja alól nehezen menti föl. Még azok is, a kik a legobjektivebb formában akarják megítélni, munkátlanságot és tehetetlenséget vetnek szemére; — s míg egy részök ennek okát a kellő hatáskör hiányában látja, más részök az intézmény tulságos függetlenségét panaszolja föl.

Ép ily különböző fölfogás nyilvánul a tanügy szakmunkásai, a tanügyi írók részéről is.

Abban mindnyájan megegyeznek, hogy a felügyelet a mai alakjában nem eléggé szakszerű, de a szakszerűség értelmezésére nézve lényegesen eltérnek egymástól.

Egy részök meglegednék azzal, ha az iskolák felügyeletére kizárólag tanügyi pályán működő, illetve tanügyi képesítéssel bíró egyének alkalmaztatnának. Más részök iskolafajonként külön-külön képesítéssel bíró egyéneket óhajtana; t. i. az óvodák felügyeletére kisdédóvót, az elemi iskolákéra elemi iskolai tanítót, a polgáriakra polgári iskolai képesítéssel bíró és így tovább az iparos-iskolákra, tanítóképezdékre, gymnasiumokra és reáliskolákra mást és mást.

Vannak továbbá, a kik az adminisztrációt teljesen kivennék a felügyelet köréből és ismét olyanok, a kik meghagynák ugyan, de a felügyelettel együtt decentralizálnák a népoktatási ügykör-

ben szervezendő járási tanfelügyelettel. Sokan a felügyelet teljes önállósításán buzgólkodnak, míg mások a tanügyet is teljesen beosztanák a politikai közigazgatás keretébe.

Sőt egyik nemzetiségi lapban azt is olvastam, hogy az iskolákra való felügyeletet a hazánkban élő nemzetiségek geográfiai elhelyezkedésére való tekintettel külön-külön és az illető nemzetiséghez tartozó egyének alkalmazásával kellene szervezni.

Szóval a legnagyobb határozatlanság, ellentétes érdekek s a viszonyoknak és helyzeteknek félreismerése jellemzi az ügy jelenlegi állását.

Ebből a chaosból két tanulmány válik ki; egyik a *Halász Ferenczé* a «Népiskolai tanfelügyelet reformjáról»;¹ a másik a *Heinrich Gusztáv*é «Középiszkoláink felügyelése» címmel.²

Az előbbi hosszú időkre terjedő személyes tapasztalatok alapján készült, kiegészítve a szélesebbkörű áttekintés adataival és azon nagy értékű megfigyelésekkel, a melyek csakis a központi kormányzatnak állhatnak rendelkezésére.

A másik tisztító tűzhöz hasonlóan szikrázva és pattogva jelenik meg, és míg őszinte közvetlenségével megkap: egyszersmind bevilágít a tehetetlenül gomolygó kérdés mélyére és föltárja előttünk annak legfájóbb sebeit.

A felügyelet mai szervezetével azonban mindketten elégedetlenek és szintén reformot óhajtanak.

Halász, a ki a népoktatási felügyelet nehézségeit, akadályait kényes természetét és ezzel szemben a rendelkezésre álló csekély eszközökhöz képest mégis eléggé jelentékeny sikereit a saját tapasztalatából ösmeri: nem itéli el teljesen a mai rendszert, hanem — lehetőleg ennek keretében maradva — csupán javítását és fejlesztését kísérli meg. E végből különösen két főszempontra terjeszkedik ki. A felügyeletet nem zsidbasztnáná az iskolai külső ügyek adminisztrálásával, hanem elegendőnek tartaná az ellenőrzési jog biztosítását; a rendelkezést és végrehajtást pedig — az állami adminisztráció létesülése esetén — teljesen az adminisztratív közegek hatáskörében hagyná.

Ezzel szemben kiterjesztendőnek véli a felügyeleti hatáskört az iskolák összes belső ügykörére nézve oly mértékben, hogy a

¹ Néptan. Lapja 1897, 17 stb. a.

² Magyar Pädagogia 1901, deczemberi füzet.

működés súlypontja az iskolák beléletére essék, a melyből önként következik, hogy a felügyelet csakis *szakszerű* lehet. Hogy azonban ez megvalósítható legyen: a tanfelügyelői *szakvizsgálat* behozatalát sürgeti.

A középiskolák és népoktatási intézetek felügyeletének egyesítését — dr. Dengit idézve — nem helyesli, mert «a tanügyi kormányzás a népoktatás terén nem pusztán pædagogiai és tudományos, mint a középiskoláknál, hanem politikai és illetve kulturpolitikai is, a melyet az adott viszonyok irányítanak». Azonban úgy ennél a kérdésnél, mint a tanfelügyelői szakvizsga behozatalánál véleményére az is befolyással van, hogy a tanfelügyelői állás a tanítók elől se legyen elzárva.

A szakszerű felügyelet súlypontját az iskolalátogatásokra helyezi, a miért is első sorban az úti átalányok megfelelő emelését tartja szükségesnek. Sürgeti továbbá az illetmények méltányosabb rendezését; a tanfelügyelőségek hivatali működésének ellenőrzését s a központi kormányzattal szerves összeköttetésbe hozatalát.

Tanulmánya végén oda konkludál, hogy a központi kormányzat és a külső tagozatok között állandó és szerves kapcsolat létesítése, a magyar nemzeti népnevelés biztosítása érdekében elsőrendű szükség. Ezen kapcsolatot a legcélszerűbben úgy véli biztosíthatni, ha öt főtanfelügyelői állás rendszeresítettik a központban, a kik a minisztérium népoktatási ügyosztályának rendes előadói lennének s a 65 tankerület, főleg a nemzetiségi és egyéb viszonyok egybevágására figyelemmel — ezek közt osztatnék föl.

A Heinrich Gusztáv cikke, bár csupán a középiskolai felügyeletről szól: egész iskolai felügyeletünkre nézve annyi tanulságos ideát tartalmaz, hogyha csakugyan az tekinthető a legjobb olvasmánynak, a mely a legtöbb gondolatot ébreszti az olvasóban, akkor ez a cikk a legjobbak közül való. Az úgy hiszem mellékes, hogy a hatást sokszor negative idézi elő, mert a dolgozat hangja és iránya általában véve oly forradalmi, hogy a benne kifejezett eszmék egyszerre és abban a formában csupán rendkívüli időkben és ugyanolyan körülmények hatása alatt valósíthatók meg. Mint kritika azonban akár az irány keresetlenségét, akár az őszinteséget nézzük: elsőrangú. Úgy hat az olvasóra, mint egy sikerült lyrai költemény: szívből fakad és szívhez szól.

Nem személyekre vonatkozik, hanem a rendszerre; hiszen «a baj a rendszerben van, a mely a legjobb embert tehetetlenné teszi».

Ezért dolgozatának lényege az, hogy az egész középiskolai adminisztráció jó részben időtrabló és jelentéktelen irka-firka; a főigazgatók működése pedig, minthogy azon pár nap alatt, a melyet a hatáskörükbe eső intézetek meglátogatására fordíthatnak, felelősséggel teljes föladatukat meg nem oldhatják és így csak sablon-munkát végeznek — alapjában véve értéktelen. Különben sem szakemberek minden tárgyban és a saját szakmájokat sincs idejük művelni. Ezért gyakran megesik, hogy a szaktanár és főigazgató közt visszás helyzet keletkezik.

Nézete szerint a középiskolának nincs szüksége a «rendőri mellékizüti» felügyeletre, hanem e helyett az «igazgató felelőssége» és kiváló szakfértaik jóakaró, készséges «közreműködése» szükséges, még pedig olyan formán, hogy az egyes középiskolákhoz időnként különböző szakmával foglalkozó kiválóbb tanárok küldessenek ki; a főigazgatók pedig, a kiknek hivatala a mostani alakban fölösleges: osztassanak be a központba referensek gyanánt.

Azt a sok szellemes, habár egyszersmind nem mindig kellemes aperçu-t, a mely a keretet kitölti, nem tartom szükségesnek ez alkalommal részletezni, mivel a tanulmány e társaság körében és egise alatt jelent meg és írójának országos neve révén amúgy is általánosan ösmeretes.

Összegezve már most az előzményeket és hozzá adva a saját tapasztalataimat is: két dolog tünik föl előttem egészen világosan.

Először: Az iskolai felügyelet — egy vagy más okból — a mai formájában senkit sem elégít ki és előbb-utóbb reformra szorul.

Másodszor: A reformnak — a külföldi példák mellőzésével — szorosán hazai viszonyainkhoz kell alkalmazkodnia és a legilletékesebb tényezők részéről is sürgetett *szakfelügyelet* megvalósítására törekednie.

Az első tétel — úgy hiszem — nem szorul indokolásra, mivel a közvéleménybe is átment.

A másodikra nézve azonban lényeges eltérések és nézetkülönbségek forognak fönn és ezért szükséges, hogy a kérdés tisztázása okából minél többen elmondják véleményöket és közöljék tapasztalataikat.

Ez a meggyöződés ösztönzött és bátorított föl engem is arra, hogy több, mint húsz évi tapasztalat után röviden és őszintén közöljem e kérdésről mindazt, a mit helyesnek és idők folytán megvalósíthatónak találok.

Kezdem tehát mindenekelőtt az elnevezéssel.

Az iskolai «felügyelet» szóért magam sem rajongok, de a ténykedés lényege — bárhogy vegyük — mégis csak a felügyelet fogalmára vezet, mert a Heinrich Gusztáv javaslata szerint esetleg kiküldendő szaktudós sem fog elzárkozhatni a megfigyelés, számbavétel, összehasonlítás és bírálat elől, mielőtt az irányításra és ösztönzésre kerülne a dolog. A lényegen tehát keveset változtatna, ha pl. a tanfelügyelőt vagy főigazgatót tankerületi elnöknek vagy miniszteri biztosnak neveznék. Különböznék is a felügyelet és ellenőrzés még a független bíróságoknál is megvan s a törvényszéki és táblai elnökök leglényegesebb teendői szintén a felügyeletre és ellenőrzésre szorítkoznak.

Fontosabb tehát ennél a felügyelet olyan irányú rendezése, illetve módosítása, hogy a cél elérése mellett hazai viszonyainknak is teljesen megfeleljen. Mert ha valamely kérdésnél a külföldi rendszerek egyikének vagy másikának meghonosításától óvakodnunk kell, úgy — nézetem szerint — első sorban épen ez a kérdés az.

Tanulmányoztam az európai művelt államok tanügyi szervezetét, de részemről egyiket sem találok olyannak, hogy a mi viszonyaink közt nálunk is behozható lenne, pedig minden intézmény csak akkor fejlődésképes, ha a meglévő viszonyokon alapul és azokhoz alkalmazkodik.

Magyarország ugyanis polyglott állam, sok nemzetiséggel és még több vallásfelekezettel, a melyek azonban szerencsére geográfiailag úgy vannak megoszolva, hogy külön nemzetiségi területek még sem léteznek, mert az államalkotó magyarság — habár igen sok helyt kisebbségben, sőt néhol elenyészőleg csekély számban, — de az ország minden részét lakja. Viszont, mióta a magyar állam megalakult, állami önállóságra történelmi jogon egyik hazai nemzetiség sem tarthat jogot és csupán a felekezetek bírnak bizonyos autonómiával egyházi és iskolai ügyeikre nézve. Ezekkel a tényekkel föltétlenül számolnia kellene annak, a ki iskolaügyünk szervezésében a mintát netalán az egységes nemzetek által lakott Német-, Olasz- és Franciaországban; vagy a bár szintén polyglott, de történelmi jogon állami önállóságra hivatkozó és ezt részben követelő tartományokból álló Ausztriában keresné.

Az előbbieken egy vallás és egy nemzet van; a vallási és nemzetiségi különbségek tehát nem béníthatják meg sem a tanítás egységes rendjét, menetét és nyelvét, sem az állami akaratot.

Ausztria nagy részében a nemzetiségek geográfiailag is külön, egységes tömegekben vannak elhelyezkedve és oly tartományokat alkotnak, a melyek valaha mindnyájan önállók lévén: történelmi jogon és mint nemzetek a tanügy terén is ápolnak és követelnek oly jogokat, a melyek az állami akaratot veszélyeztik és érvényesülését nem egyszer illuzoriussá teszik. Az ausztriai viszonyok tehát csak látszólag hasonlítanak a mieinkhez, de lényegileg teljesen különböznek azoktól.

Világos tehát, hogy míg a tulnyomó számban ugyanazon vallásfelekezethez tartozó egységes nemzetek megengedhetik maguknak azt a fényűzést, hogy az iskolai felügyeletet a legapróbb részletekig decentralizálják, vagy mint ilyet akár teljesen megszüntessék és iskolafajonként, sőt szakonként külön-külön egyénekre ruházzák az ellenőrzés, vagy ha jobban tetszik, az irányítás tisztét: nekünk sajátos viszonyaink miatt nem áll módunkban őket utánozni, mert mi a felekezeti autonómiából kifolyólag különböző tannyelvvel és tantervvel bíró iskoláinkban a tanítás egységes rendjét, menetét és szellemét — meggyőződésem szerint — csakis a szintén egységes felügyelettel biztosíthatjuk.

Én tehát az iskolai felügyelet körét annyival is inkább tágitanám a szűkítés, vagy épen a teljes megszüntetés helyett, mert egyfelől az egységes iskolai felügyelet intézményével, kedvezőbb helyzetök daczára, az említett államokban sem szakítottak, másfelől pedig a felügyelet fogalma alatt — nézetem szerint — nemcsak a «rendőri izű» ellenőrzés értendő, hanem a példaadás, buzdítás, a közös munkásságon alapuló testületi szellem fejlesztése és ébrentartása s még igen sok, különösen hazai viszonyaink közt nagyon megszívelendő körülmény.

Ilyen például a többek közt az is, hogy valamint hazánk fejlődésének és fölvirágzásának egyik legnagyobb akadály a sok nemzetiségre és vallásfelekezetre való széttagoltságban rejlik: úgy közoktatásunk legszembeötlőbb hiánya is abban keresendő, hogy felső-, közép- és népoktatásunk már szervezetök következtében is oly hermetice elzárkóznak egymástól, mintha — bár különböző czéllal — nem is egy és ugyanazon ügyet szolgálják.

Úgy tapasztaltam t. i., hogy ezen különbségek, legalább a vidéken, a gyakorlati életben lassanként bizonyos arisztokratikus színezetet nyernek és a szerint, a mint egyes iskolafajok az eddigi egységes felügyelet keretéből kiszakíthatnak: az ezeknél alkalma-

zott tanerők külön kasztok jellegét öltik föl s idők folytán a közoktatás többi, de különösen az alsóbb fokú iskolákban működő munkásaival csaknem minden közösséget megszakítanak.

Pedig az egyes iskolafajok részéről magukban az illető közoktatási ágak keretében is mind szélesebb körben nyilvánuló elkülönülési törekvés nemcsak a főtjelzett okoknál fogva veszedelmes, hanem a hazafias irányu oktatás biztosítására is akadályozólag hat.

Ezért úgy hiszem, hogy nem lehet eléggé hangsúlyozni az egységes felügyelet elvét a széttagolási törekvésekkel szemben. A mi pedig engem illet, teljesen meg vagyok győződve róla, hogy hazai viszonyaink közt csakis ez biztosíthatja hatályosabban a hazafias irányu kultúra megerősödését minden fajú és fokú iskolában; az egységes szellemet és vezetést az oktatásügy különböző fokú intézetekben működő s az iskolafentartók szerint amúgy is eléggé széttagolt munkásai közt; és csupán ez dönthetné le köztük a válaszfalakat és hozhatná őket egymáshoz közelebb az együvé tartozás tudatánál fogva érzésben és gondolkodásban egyaránt.

A fönnebbiekből kitetszőleg én a felügyeletben nemcsak hivatalos, de szellemi kapcsolatot is látok a tankerület és vezetője között, a melyet természetesen annál erősebbnek képzelek, minél egységesebb a felügyelet. Mihelyt azonban a törvény által megszabott keretektől az egyes iskolafajokat kiszakítjuk és külön-külön felügyelet alá helyezzük: — nézetem és eddigi tapasztalataim szerint — az együvé tartozás és a közös célra való munkálkodás érzésén és erején is érzékeny sebet ütünk.

Erre nézve azonban megnyugtát közoktatásügyünk szeretett vezérének 1897 febr. 27-ikén tartott képviselőházi beszéde, a melyben a kereskedelmi iskolák külön felügyelet alá helyezéséről szólván, egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy a felügyelet tagolásában tovább nem megy.

De vizsgáljuk közelebről az egységes felügyelet fogalmát és azon módozatokat, a melyek megtartása mellett ennek keretében — véleményem szerint — a szakfelügyelet is megvalósítható.

Talán már ennyiből is kitetszik, hogy részemről a fönnebbi okok alapján a közép- és népoktatási intézetek felügyeletének egyesítésétől sem idegenkedném. Ez ellen Halásznak és Denginek sincsenek jelentősebb érvei, mert az, hogy a néptanítók elől ez esetben a felügyelői állások el lennének zárva. — logikailag és

általános szempontból csupán az egyéni érvek értékével bír; a Dengi azon állítását pedig, mintha a középiskoláknál a pusztán pædagogiai és tudományos felügyelet mellett a politikai, illetve kulturpolitikai követelmények szem előtt tartását nélkülözni lehetne: részemről el nem fogadhatom és alig hiszem, hogy ennek valóságát az eddigi tapasztalatok alapján csak részben is bebizonyítani tudnók.

A személyi garanciákat és az arravalóságot nem szakvizsgák behozatalával biztosítanám, mert hiszen ez csak egy forma lenne a végre, hogy valaki alkalmazható legyen, de azért mégis hiányoznék belőle a lényeg, t. i. ezek a vizsgák sem nyújthatnának garanciát az illetők egyéni arravalóságára nézve, mint a hogy nem nyújthat általában véve semmiféle más vizsga sem.

E helyett a felügyeletet, illetve az ennek keretében létesítendő állásokat úgy szervezném, hogy azok elnyerése a közoktatás terén arravalóságukat és érdemességüket már bebizonyított legkiválóbb tanférfiak előtt is ambíció és törekvés tárgya, a központi kormány részéről pedig az ilyen állásokra való kinevezés az érdem előismerésének a legkitünőbb jele lehessen. Ekkor elérhető lenne, hogy a tankerületek élén országosan elősmert egyének álljanak, a kiknek személyes érdemei, munkássága és arravalósága elég biztosíték lenne a végre, hogy a reájok bízott tankerületnek valóban szellemi vezérei és irányítói lesznek.

Az egységes vezetés és a központi kormányzat irányzatának lehető teljes érvényesítése okából az iskolák felügyeletét nem osztanám be az első sorban mindig csak helyi érdekeket szem előtt tartó és szűk határok közé szorított megyei, illetve törvényhatósági adminisztráció keretébe, hanem mint a központi kormányzat közvetlenül látó szeméit és érző idegeit: meghagynám a kormányzat külső ellenőrző, irányító és informáló közegeként, a melyet a törvényhatósági adminisztráció ezen föladatai teljesítésében csak támogatni és elősegíteni lenne hivatva. Ebből önként következik, hogy a kapcsolatot a miniszterium és külső közegei közt még szorosabbá tenném, mert csupán így lenne meg a teljes garancia arra nézve, hogy a legjobb és az oktatásügy egységes irányítása érdekében olykor elkerülhetlenül megvalósítandó intencziók nem lesznek már keletkezésük alkalmával az esetleg túlnyomólag érvényesülő helyi, nemzetiségi vagy felekezeti érdekek áldozataivá. És itt — épen hazai viszonyainkra való tekintettel — újból

szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy a tanügynek a helyi törvényhatósági adminisztráció keretébe leendő esetleges beolvasztása kérdésénél az egységes európai államok, illetve nemzetek példáját sem követhetjük, és más közigazgatási ágakra sem hivatkozhatunk, mert péld. az adó vagy közlekedési ügy sem nemzetiségi, sem felekezeti, sem külön autonomiákba vágó kérdéseket nem érintvén: ép oly aggodalom és hátrány nélkül beilleszthető, mint a hogy az oktatásügygyel is történhetnék, ha mostani állapotunk helyett mi is mindnyájan egy nemzethez és egy felekezethez tartozóknak és ugyanazon ideálok felé törekvőknek tudhatnók magunkat.

Ezek után talán fölösleges is jeleznem, hogy a fönt elősorolt föladatok kizárják annak lehetőségét, hogy a fölügyelettel megbízott közegek tankerületükön kívül, mint központi tisztviselők legyenek alkalmazva. Ha t. i. a központban a külső szolgálat ágai-
val és viszonyaival ösmerős referensekre is szükség van, a mint hogy kell is lennie: mindig meg van a mód és lehetőség arra, hogy a külszolgálat valamelyik erre alkalmasnak mutakozó közege bevonassék. Sőt nézetem szerint a központi kormányzat ideálja csak úgy lenne megközelíthető, ha a központi tisztviselőnek is meg lenne adva az alkalom, hogy a külszolgálattal gyakorlatilag is megösmerkedhessék és viszont.

Ugy de méltán merülhet föl a kérdés, hogy az újabban annyira sürgetett szakfelügyelet elvét miként lehetne az egységes felügyelet keretében megvalósítani?

Előre bocsátom, hogy, legalább a középiskola alsóbb osztályai-
ban a szigorúan keresztülvitt szakrendszernek sem vagyok barátja, mert mint tanuló, tanár és most mint apa is úgy tapasztaltam, hogy ez a gyermekre nézve nagyon terhelő, a tanárt, illetve az osztályfőnököt pedig megfosztja attól a lehetőségtől, hogy — különösen egy népesebb osztályban — tanítványai általános képességeiről és előhaladásáról közvetlen tájékozást nyerjen.

Részben hasonló okokból nem helyeselhetném a szakfelügyelet szakmánként, vagy éppen tárgyanként való szervezését sem. Ez ugyanis oly szétaprózásra vezetne, a melyből egyrészt a kormányzatra háramlanának káros nehézségek, másrészt pedig a főczélt, hogy t. i. a megkívánható eredmény átlaga számbavehető és egy megszerzett általános kép vagy benyomás alapján elbirálható legyen: nem lehetne elerni.

Mindamellet belátom, hogy a felügyeletet szakszerűbbé kell

teni, ezt azonban elérhetőnek tartom úgy a nép- és középoktatási felügyelet netaláni egyesítése, mint a jelenlegi, t. i. a törvényben megnevezett nép- és középoktatási iskolafajok egymástól bár elkülönített, de azért az oktatási ágak szerint mégis egységes felügyelete keretében is.

E végre az első garanciát természetesen az nyújtaná, ha a tankerületek élére a fönnebb részletezett módon megválasztandó, és egyéni, valamint formális kvalifikációjuknál fogva egyaránt kiváló egyének alkalmaztatnának. Ezek lennének hivatva a tankerület oktatásügyét — az adott körülmények és a központból nyereendő intencziók szerint — középfoku tanügyi hatóságként felelőség mellett irányítani.

Melléjük az esetleg még is nagyobbítható tankerületben lévő különböző foku és fajú intézetek számához képest megfelelő számú és kvalifikációval bíró segédszemélyzet osztatnék be, még pedig a kvalifikációt tekintve mindig figyelemmel arra, hogy ennek hiánya az illető előhaladását és a társadalomban való érvényesülését meg ne gátolja és e mellett elég magas legyen a végre is, hogy a tankerületben lévő különböző foku intézetek meglátogatását feszélyezés nélkül teljesíthesse.

A segédszemélyzet a nepoktatási ügykörben fogalmazói és segédtanfelügyelői; a középoktatásban pedig fogalmazói vagy igazgatói czímmel birhatna. A «tollnok» czímet, mint a mely nyelvészeti szempontból is rossz és e mellett nem is kifejező: törülném.

A szervezet ezen módja azonban nem tenné fölöslegessé és nem zárná ki, hogy ezért a különböző foku intézetek tanári és tanítói személyzetéből, vagy igazgatói közül az erre alkalmasak és hivatással bírók több vagy kevesebb időre a felügyelethez be ne osztathassanak. Sőt úgy hiszem, ez az eljárás lenne a legczélravezetőbb, mert ezen idő alatt képességeikről és arravalóságukról bizonyosságot téve: a legkiválóbbak véglegesen a felügyelet körében lennének alkalmazhatók.

A végre azonban, hogy ez keresztülvihető és a legkitünőbb szakerők a felügyelet körébe vonhatók, az esetleg be nem válók pedig hátrány nélkül eltávolíthatók lehessenek: úgy vélném a dolgot a legczélszerűbben megoldhatónak, hogy a beosztandó egyének a beosztás tartama alatt is megtartsák a saját brancheuk jellegét; és oda bármikor visszahelyezhetők legyenek a nélkül, hogy akár a

rangsorban, akár egyéb igényeikben megrövidítést kellene szenvedniök.

Nemkülönben meg kellene lenni úgy a javadalmazást, mint a rangsort illetőleg is az aránynak a felügyeleti körben leendő végleges alkalmazás esetében is, hogy ne forduljon elő az a — jelenleg lépten-nyomon tapasztalható — visszásság, hogy az alárendelt intézetek-igazgatóinak, sőt tanerőinek egy része — gyakran csekélyebb kvalifikáció, kevesebb szolgálati idő és kedvezőbb nyugdíj-igény mellett — magasabb illetményeket élvez, sőt magasabb fizetési osztályba van sorolva előljárójánál.

Ilyenformán el lenne érve, hogy a tankerület minden foku és faju intézete megfelelően kvalifikált szakemberek által lehetne a szükséghez képest mindig meglátogatható; úgyszintén az is, hogy az illetők a felügyelet körébe eső minden kérdésre nézve közvetlen tájékozást és gyakorlatot szerezhethének és ezen előiskola után állandó kiegészítő anyagát képezhetnék a felügyelet személyzetének. De meg lenne ez intézmény behozatalának még az a jó oldala is, hogy ezáltal a járási tanfelügyelői intézmény újabban sokat sürgetett szervezése is fölöslegessé válnék.

Részemről ez intézmény esetleges szervezésének sem az adminisztráció, sem a szakfelügyelet szempontjából nem látnám hasznát még azon esetben sem, ha mindjárt végleges állásokként szerveztetnének; mert egyfelől akadályoznák a felügyelet és vezetés egységét, másfelől pedig — minthogy a tankerület felelős vezetője nélkül nem intézkedhetnének — folytonos jelentéseikkel az adminisztratív teendőket tetemesen megnehezítenék, illetve megszorítanák.

Annál kevésbbé pártolhatnám a szervezésnek azt a formáját, hogy járási tanfelügyelők gyanánt az illető járáskörök kiválóbb igazgatói alkalmaztassanak, még pedig a nélkül, hogy ezért igazgatói, illetve tanítói funkcióik alól fölmentetnének.

Eddigi tapasztalataim szerint ugyanis az igazgatókat már az új utasítás hospitálási rendelkezése is meglehetősen elvonja a saját osztályaikkal való rendszeres foglalkozástól. Hát még abban az esetben, ha mint járási tanfelügyelőknek évenként hetekig kellene távol lenniök a saját iskoláiktól? Különben is volt alkalmam ezt a rendszert Ausztriában megfigyelni, és a már fölhozottakon kívül az intézménynek még azt az árnyoldalát is tapasztaltam, hogy miután a járási tanfelügyelettel való megbízás csak bizonyos meg-

határozott időre szól: az illető járási tanfelügyelő föllépése és intézkedései nélkülözik azt a biztosságot, a mely a sikeres végrehajtásnak elengedhetetlen feltétele, és e mellett az alárendelt iskolák személyzetével szemben is állandóan feszélyezve van, mert nem tudhatja, hogy vajjon a következő évben nem ezek valamelyike fogja követni hivatalában és ekkor esetleg visszaadhatja neki a kölcsönt.

Hogy azonban a szakfelügyelet az így kontemplált egységes felügyelet körében is még jobban megközelíthesse az ideált: megvalósítanám a Heinrich Gusztáv javaslatai közül azt, hogy az egyes tárgyak tanítási eredményének és módszerének megfigyelésére, illetve az illető szaktanárok irányítására a magasabb, vagy a társintézetek kiválóbb szakerei közül koronként biztosok vagy látogatók küldessenek ki. Ezek intézkedési joggal természetesen nem bírnának, hanem főfeladatuk a tudós szerző intencziói szerint az lenne, hogy «jóakaró tanácsukkal és készséges segítségökkel fön-tartsák a tanároknak a lelket, állandóan a központhoz és a tudományhoz csatolják, szakuk terén a tudomány haladásával megismertessék őket, irodalmi dolgozataikhoz a szükséges forrásokat és segédeszközöket juttassák nekik, — szóval meggátolják, hogy erők és tehetségek veszendőbe menjenek ebben az országban, melyben a nemzetnek a legszerényebb erőre és legkisebb tehetségre is sür-gősen szüksége van».

Ime ilyenformán képelem én az iskolai felügyeletnek a hazai viszonyok számbavételével megvalósítható reformját. És nem kétlem, hogy hézagos törvényeink s nyelviileg és felekezetiileg egyaránt széttagolt iskolai rendszerünk daczára: ilyen szervezettel mégis fokozott eredményeket lehetne elérni, mert a személyi garanciák nagyobbak lennének, a szakszerűség a felügyelet egységének megbontása nélkül érvényesülhetne és ezeken kívül a szervezet komplikáltsága is elkerültetnék.

Addig is azonban, a míg az eszmék tisztázódnak s a viszonyok megérlelik őket: a központi kormányzat jóakarata, a szakörök éber érdeklődése és a felügyeleti tényezők buzgalma a mai körülmények közt is lényegesen hozzájárulhatnak a helyzet javításához, mert meggyőződésből mondhatom, hogy a jelenlegi iskolai felügyelet is jobb a hírénel és fokozatosan javul.

Az ideál felé közeledéshez már is sok történt, különösen a népoktatás terén, mert ime, a Halász Ferencz által annak idején

hangoztatott reformok java már részben megvalósult, részben pedig a megvalósulás útján van. Idő és alkalom lassanként meghozzák a többit is, különösen ha a kérdés legmagasabb szakköreinkben is visszhangra talál és megoldásán oly kiváló elmék munkálnak közre, mint Heinrich Gusztáv, a kinek fölszólalása e pár igénytelen nézet elmondására is ösztönül szolgált.

CSERNÁTONI GYULA.

MAX STIRNER, MINT PAEDAGOGUS.

Nem tudom, vajjon lehet-e *Nietzsche* gondolkodása alapján nevelésről beszélni, tény az, hogy én szeretném tudni, mily módon kellene az emberiséget nevelni, hogy mennél több *Uebermensch* teremjen földgömbünk tágas területén. Magát *Nietzschiét* nem igen olvasom, a róla szóló dolgokban meg ilyféle gondolatoknak nem lelem nyomát. És ez jól is van így, mert még megértük volna, hogy akad *Nietzsche* tisztelői közt, ki megújja azt a legújabb paedagogiai elméletet, melynek a *Wille zur Macht* a jelszava, s egyttal az alap gondolata. E tekintetben másként vélekedett *Max Stirner*, becsületes nevén Schmidt Gáspár, *Nietzsche* irányának első zászló-bontója, kit egy skót születésű német író, John Henry *Macay*, fedezett fel az utókor számára, mely hálás is lesz iránta azért, hogy *Nietzsche* filozófiai hőbortjainak eredetiségén jókora csorbát ejtett. Nem akarom itt ez állítást azzal igazolni, hogy rövidesen bemutassam *Stirner* filozófiáját, megtette azt már *Vetési József* dr. egyik filozófiai folyóiratunkban, csak életéből kívánok egyet-mást elmondani.

Schmidt Gáspárról a mit tudunk, jó formán az egészet fáradhatatlan életírójának, *Mackay*nak köszönhetjük. Ő kutatta ki, hogy mi volt a rendes neve, hogy 1806-ban született, s valószínűleg 1856-ban halt meg. Berlinben végezte tanulmányait, melyek között a bölcselet és hittudomány, nemzetgazdaságtan és politika felelt meg legjobban *Stirner* ízlésének. 1826-ban iratkozott be először, majd nagyobb utazást tett, s 1832-ben újra Berlinben találjuk. Itt a híres *Lachmann* alatt *Propertius*t, a hegeli *Michelet* alatt *Aristotelest*, *Böckh* alatt *Platon* államát tanulmányozza rendkívüli szorgalommal, mert tanárnak készült. A tanári vizsgálatra két írásbeli dolgozatot is kellett készítenie. *Thukydides* VII. 78—87. fordítása és magyarázata épen 39 nagy folió-lapot tett ki; másik dolgozata «az iskolatörvényekről» 22 oldalra terjedt. *Thukydides* fordítása nem nagy jelentőségű, de már a másik dolgozata világosan mutatja az önálló gondolkozót és a későbbi éles látású kritikust.

A törvények lényegéről beszélve így folytatja: A törvények sem